

ІСТОРИОГРАФІЧНІ АСПЕКТИ ПІДГОТОВКИ НАУКОВИХ І НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНИХ КАДРІВ ВИЩОЇ КВАЛІФІКАЦІЇ В УКРАЇНІ

У статті проведено історіографічний аналіз наукових праць щодо підготовки наукових і науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації в Україні у ХХ – початку ХХІ століття. Висвітлено тенденції, закономірності, підходи до розуміння сутності проблеми, які класифіковані автором на п'ять періодів. Розглянуто чинники, що зумовлювали дослідження періоду «сталінізації», «хрущовської відлиги», «перебудови в СРСР», незалежної України, Болонських реформ.

Ключові слова: підготовка, науково-педагогічні кадри, історіографічне дослідження, аспірантура, докторантура.

В статье проведен историографический анализ научных работ по подготовке научных и научно-педагогических кадров высшей квалификации в Украине в ХХ – начале ХХІ века. Освещены тенденции, закономерности, подходы к пониманию сущности проблемы которые классифицированы автором на пять периодов. Рассмотрены факторы, обусловившие исследования периода «сталинизации», «хрущевской оттепели», «перестройки в СССР», независимой Украины, Болонских реформ.

Ключевые слова: подготовка, научно-педагогические кадры, историографическое исследование, аспирантура, докторантура.

In the article the historiographical analysis of scientific papers on the preparation of scientific and pedagogical staff in Ukraine in the ХХ – early ХХІ century. Deals with trends, patterns, approaches to the understanding of the problem in five periods classified by the author. The factors that the study period indication «stalinisation», «Khrushchev thaw», «perestroika in the USSR, independent Ukraine's progress.

Key words: training, research and teaching staff, historiography research, post-graduate, doctoral studies.

Конструктивно-критичне вивчення історико-педагогічного досвіду підготовки кадрів вищої кваліфікації, нагромадженого вітчизняною наукою, є важливим джерелом для визначення напрямків модернізації національної освіти і науки, оскільки за Болонськими реформами третій цикл навчання (аспірантура/докторантура) потребує кардинального перегляду щодо змісту. На сучасному етапі особливе значення мають узагальнюючі, синтезуючі дослідження, що презентують історіографічні аспекти проблеми підготовки наукових і науково-педагогічних кадрів в Україні, що й визначено об'єктом нашого дослідження.

Здійснений аналіз досліджень свідчить, що історико-педагогічна наука 1920-1930 рр. не мала спеціальних праць з проблем підготовки наукових і науково-педагогічних кадрів. Відсутні і системні статистичні дослідження, натомість основною джерельною базою були звіти науково-дослідних установ і організацій УСРР [1]. До аналізу процесу становлення системи освіти вдавалися переважно керівники Наркомосу УСРР і РСФСР. Вагомий

джерелознавчий матеріал, нагромаджений у працях О. Бейліна [2], М. Покровського [3], допомагає реконструювати перебіг суспільно-політичних процесів в Україні впродовж 20-30-х рр., встановити тенденції щодо формування кадрів наукової інтелігенції в СРСР. Перші спроби систематизації та аналізу статистичного матеріалу з нашої проблеми знаходимо у наукових розвідках О. Шмідта і В. Смулевич. Особливо зазначимо авторську логіку побудови динамічних рядів структури наукових кадрів [4].

Слід зазначити, що історіографія освіти і науки УРСР підпорядковувалася історичним концепціям російських дослідників, ідеологічний підхід детермінував методологічні засади досліджень, для яких характерно було звеличення успіхів культурного будівництва в Україні за період побудови соціалізму і критика представників так званого українського «буржуазного націоналізму» О. Шумського, М. Скрипника та ін. До певної міри, аналіз і коментар змін та перетворень у галузі підготовки «червоної професури» здійснювався через призму сталінської

практики соціалістичного будівництва, уніфікації культурного життя, а тому у наукових джерелах домінував популярно-пропагандистський підхід щодо висвітлення окремих питань.

З особливою гостротою дослідження структури і мобільності наукових кадрів, проблема їх підготовки й використання постала з кінця 40-50-х рр. минулого століття у зв'язку з науково-технічною революцією і перетворенням науки на безпосередню продуктивну силу суспільства. Історіографія цього періоду висвітлювала переважно історію розвитку освіти, школи [5], культури, хоча російська історіографія не полишала вивчення проблем «радянської інтелігенції», формування професорсько-викладацьких кадрів для вищої школи (С. Кафтанов) [6]. Певний внесок в українські історіографічні студії наприкінці 50-х рр. минулого століття внесли автори монографічної праці про розвиток народної освіти і педагогічної науки в УРСР 1917-1957 рр. [7].

У першій половині 1960-х рр. ХХ століття у науковій літературі переважали праці з історії становлення та розвитку народної освіти, в яких соціальний аспект формування науково-педагогічних кадрів висвітлювався побіжно. Водночас слід відзначити позитивні тенденції узагальнення накопиченого матеріалу і виділення для дослідження актуальних проблем щодо розвитку системи підготовки наукових і науково-педагогічних кадрів доби Радянського Союзу.

Однією з перших праць українських радянських істориків, автори якої використали визначення поняття «інтелігенції», торкнулися й проблем підготовки кадрів інтелігенції в Українській РСР була монографія Ю. Курносова та А. Бондар [8]. На нашу думку, більш ґрунтовно проблема підготовки фахівців вищої кваліфікації через аспірантуру та докторантуру висвітлені у фундаментальних працях того часу, присвячених 50-річчю жовтневої революції: «Історія Академії наук Української РСР» (1967) [9] та «Розвиток науки в Українській РСР за 40 років» (1967) [10]. Водночас, слід зазначити такі недоліки ювілейних видань того періоду, як тенденційність підбору та інтерпретації матеріалу, парадно-ювілейний стиль викладення матеріалу, політизація історії науки, недооцінка дореволюційного потенціалу науково-педагогічних кадрів. До певної міри історіографічні оцінки дослідників несли на собі неминучий радянської доби ідеологічний відбиток.

До теоретико-методологічних праць, що вийшли друком упродовж 60-тих рр. минулого століття, слід віднести наукові розвідки К. Галкіна (1961) з питань становлення системи підготовки наукових кадрів у 1917-1925 рр.; організації аспірантури та її ролі у підготовці наукових кадрів (1925-1930 рр.); наукової і педагогічної підготовки кадрів в інститутах Червоної професури. Висвітлювалися особливості розвитку аспірантури у післявоєнні роки (1941-1956 рр.); нові форми підготовки наукових кадрів, зокрема в умовах розвитку будівництва комуністичного суспільства; упровадження атестації наукових кадрів у СРСР [11]. В історіографії цього періоду

помітне місце посідають наукові праці Г. Доброва, В. Чуткаршвілі, Б. Лебіна, в яких роаналізовано динаміку і структуру наукових кадрів з погляду кваліфікаційної, галузевої, вікової характеристик; порушено питання підготовки наукових кадрів переважно в системі АН СРСР. На жаль, діяльності АН УРСР приділено увагу лише опосередковано.

Як показав аналіз, у 60-ті роки минулого століття автори більшості наукових праць необ'єктивно оцінюють діяльність КПРС та КП України щодо керівництва сферою науки, обстоюють і доводять «переваги соціалізму», що практично виключало можливість критично підійти до висвітлення негативних явищ у радянському суспільстві, а отже і у сфері підготовки наукових і науково-педагогічних кадрів.

Історіографічний процес 1970-1980-х рр. вирізнявся поглибленням соціальних пріоритетів наукового пошуку, однак все ще у контексті наукового обґрунтування формування нової історичної спільноти – радянського народу. Українські дослідники продовжували з'ясовувати генезу соціалістичної інтелігенції, соціально філософські особливості її розвитку (Л. Смоляков) та діяльності для суспільного, науково-технічного прогресу (В. Астахова, Ю. Курносів), виявляли пошук інтересу до наукової інтелігенції як однієї із соціально професійних груп (Л. Ткачова, В. Шейк), презентуючи статистичні відомості про кількісне та якісне зростання наукових і науково-педагогічних кадрів (Є. Алексєєв) та уникаючи при цьому аналізу функціональних ознак, соціально професійної специфіки й реального суспільного статусу науково педагогічних кадрів вищої школи (В. Пастухов). У ряді праць висвітлювалась роль і діяльність компартії України у сфері підготовки наукових кадрів через аспірантуру (Т. Щербина); порушувались питання управління підготовкою та використанням наукових і науково-педагогічних кадрів (А. Багаєв, В. Запольська, Т. Кочурова, В. Клименюк) для підвищення їх ідейно-політичного і теоретичного рівня. Підсумковим науково-історичним дослідженням на межі 80-90-х рр. вважаємо колективну монографію Інституту історії АН УРСР (1988), в якій висвітлено проблеми «нової соціальної й інтернаціональної спільноти людей – радянського народу» і підготовки радянської інтелігенції [12].

Наші розвідки переконують, що для цієї доби характерно зображення процесу розвитку освіти та науки як реалізації програмних положень комуністичної партії України у справі культурного будівництва. Науковим пошукам була притаманна ідеологічна спрямованість, що фактично усунула елемент діалогічності і наукової дискусії [13]. Перегляд історії 20-30-х рр. ХХ століття відбувався в рамках панівної методології на основі концепції гуманного демократичного соціалізму та оновлення соціалізму [14]. Однак дослідники порушили ряд нових проблем з історії радянської освіти і педагогічної науки в Україні: репресії щодо інтелігенції, негативне значення «чисток» в освітніх закладах, здійснення укра-

інізації в освітній сфері; переоцінка ролі діячів Наркомосу УРСР в здійсненні підготовки науково-педагогічних кадрів тощо.

Під впливом змін, що розпочалися в суспільстві після 1985 р., з'явилися дослідження, автори яких прагнули неупереджено розкрити маловивчені аспекти даної проблеми у контексті національно-культурного будівництва в УРСР. У період перебування наукові праці В. Байдакова [15], Г. Добрава [16], В. Ільїних [17], В. Кременицького, Ю. Курносова [18], Б. Малицького, В. Марущак [19], А. Складенка та ін., присвячені організації наукової діяльності в Україні. Проблеми атестації наукових і науково-педагогічних кадрів висвітлені в роботах К. Гусєва, Б. Лебіна, Б. Розова, однак нез'ясованими залишилися питання нових підходів у системі атестації тощо.

Поєднання наукового аналізу та фактологічного (статистичного) матеріалу щодо професійної, кваліфікаційної, демографічної структури наукових кадрів СРСР знаходимо у колективній монографії за редакцією В. Келле. Ці наукові розвідки відображають більш-менш вичерпну картину динаміки наукових кадрів за тривалий період (1950-1989) і можуть слугувати деякою відправною точкою для майбутніх досліджень у цій галузі. Тут подано методичку вивчення наукових кадрів, зокрема побудови системи соціальних індикаторів розвитку науки як сукупності трьох елементів, що характеризують: суспільні ресурси, використовувані у сфері науки; механізми їх функціонування в системі наукової діяльності; когнітивні, економічні і соціальні ефекти результатів такої діяльності. Авторами чи не вперше обґрунтовано соціальний аспект наукової діяльності, що передбачає оцінку рівня і характеру розподілу і кооперації праці вчених, повноти використання їхнього творчого потенціалу і наявності умов для інтенсивного розвитку науки [20].

У 1991 році почалася розбудова незалежної Української держави, що зумовило активне переосмислення діяльності усіх ланок наукового та освітнього простору. Головними особливостями цього періоду стали відречення вітчизняних науковців від марксистсько-ленінської методології і партійно-класового підходу до аналізу суспільних явищ, широке використання нових, закритих у радянські часи, документів, прагнення переосмислити на основі сучасних методик процес становлення і розвитку системи підготовки наукових і науково-педагогічних кадрів в УРСР. Освітня практика висвітлюється через призму внутрішніх суперечностей, шляхом подолання радянських догматичних схем, усунення міфів, політико-ідеологічних стереотипів та переосмислення теоретичних основ історичного пізнання. Залучаючи до наукового обігу нові архівні документи, статистичні матеріали, дослідники по-новому розглядають процес становлення та розвитку єдиного освітнього і наукового комплексу в Україні.

Історичні дослідження 90-х рр. ХХ – початку ХХІ століття з обраної теми можна об'єднати у чотири групи: узагальнюючі праці з історії підготовки наукових кадрів у різні історичні періоди розвитку

України; дослідження, присвячені формуванню радянської інтелігенції; розвідки з окремих аспектів підготовки наукових і науково-педагогічних кадрів в аспірантурі і докторантурі; порівняльні дослідження ступеневої системи підготовки кадрів вищої кваліфікації в аспірантських інституціях і докторських студіях європейських країн.

Об'єктивно, з наукових позицій, оцінюється діяльність Наркомату освіти в 1920-ті – на початку 1930-х рр у розбудову освіти в УРСР у дослідженні В. Липинського. Значну увагу приділено встановленню особливостей національної системи освіти і системи підготовки науково-педагогічних кадрів; проаналізовано кадровий склад установ освіти, зроблено аналіз їх кількісного і якісного складу шляхом організації діяльності наукових гуртків і наукових семінарів вищого типу, де навчались найбільш обдаровані студенти старших курсів і підготовки в аспірантурі (2-3 роки) [21].

Характерною ознакою історіографії 90-х рр. ХХ ст. – початку ХХІ ст. є поглиблене вивчення соціально-професійних груп серед інтелігенції (І. Богинська, О. Осмоловська, М. Кузьменко). Вивчаючи професійно-освітній рівень, соціально-побутове становище та суспільний статус науково-педагогічної інтелігенції, історики оцінюють наслідки радянської модернізації освіти, її позитивні та негативні сторони в умовах реформування вищої освіти (В. Литвин, В. Погребняк). У науковий обіг уведено матеріал щодо діяльності органів управління наукою, наукових центрів, науково-дослідницьких установ Української РСР у 1917-1927 рр. [22].

Слід зазначити, що діяльність аспірантури та докторантури як основного інституту підготовки наукових фахівців вищої кваліфікації в Україні не стало об'єктом самостійного осмислення, а розглядалося в площині діяльності вищої школи (М. Мірошніченко), розвитку наукового потенціалу (Т. Заяць, О. Курочкіна, О. Кучинська, К. Степанкевич), атестації науково-педагогічних кадрів (Є. Козаков, В. Погребняк). Окремі аспекти підготовки наукових кадрів вищої кваліфікації науковці вивчали з точки зору різних галузей науки: історичної (Т. Полушкіна, Т. Сидорчук, О. Тарасенко), економічної (І. Булкін, Ю. Жукова, О. Жилінська, О. Обушна, Н. Ісакова), філософської (О. Кубальський), державного управління (О. Котова).

У період трансформування українського суспільства й орієнтування галузі освіти і науки на нові пріоритети початку ХХІ століття відбуваються дискусії про необхідність удосконалення системи підготовки й атестації наукових і науково-педагогічних кадрів (В. Погребняк, Г. Миленка, О. Котова); управління науково-дослідною роботою вищих навчальних закладів [23]. Національний науково-педагогічний доробок з проблем підготовки наукових і науково-педагогічних кадрів уособлюють праці О. Астахової, Г. Васянович, І. Жовтої, Р. Ілюшко, О. Литвинюк, О. Попович [24].

До ґрунтовних наукових розвідок відносимо колективну наукову монографію, що присвячена історії одного з найстаріших у Східній Європі

університетів – Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Значний історіографічний інтерес становить розділи про діяльність науково-дослідної кафедри педагогіки та аспірантури при ній у 20-30-х рр., особливостях підготовки спеціалістів вищої кваліфікації – кандидатів і докторів наук на провідних кафедрах та в науково-дослідних інститутах; діяльність стаціонарної аспірантури у 30-40-х рр.; тенденції щодо підготовки науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації у 50-90-х рр.; динаміка росту і якісних змін професорсько-викладацького складу за 1956-1990 роки; форми організації науково-дослідної роботи [25].

Міжнародна система підготовки й атестації вищих наукових кадрів не має єдиних стандартів у галузі вищої освіти загалом. Однак приєднання до Болонського процесу вимагає переходу до принципово інших докторських програм, технологій їх підготовки тощо. За таких обставин гостро постає питання, якою має бути нова система підготовки наукових кадрів вищої кваліфікації, аби забезпечити справді широку і доступну можливість для отримання вчених ступенів (про звання треба говорити окремо) та зробити їх справді вагомими й авторитетними в інтересах і особи, і держави. Ці проблеми порушують Ю. Парог, М. Головатий, О. Охріменко, Б. Мокін. Значний інтерес у наукових розвідках В. Сергієнка, І. Жилиєва, В. Торкатюка викликають питання, присвячені дослідженню тенденцій розвитку атестаційного процесу в Україні, аналізу методико-нормативної бази підготовки науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації і визначення напрямків упорядкування та реформування системи атестації

в Україні у світлі інтеграції до освітньо-європейської співдружності [26].

Серед низки наукових праць виділимо дослідження Л. Лобанової, в якому представлено ґрунтовний аналіз архітектури наукових ступенів вітчизняної та зарубіжної систем освіти й науки від моменту їхньої появи до сучасного стану, зазначено на необхідність адаптації національної системи підготовки й атестації наукових і науково-педагогічних кадрів найвищої кваліфікації до потреб розвитку національної науки і освіти. Спираючись на основні положення Болонської декларації і Берлінського комюніке, що мають для України характер міжнародних зобов'язань, автор представляє проект Закону «Про підготовку і державну атестацію наукових і науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації», підготовленого Центром досліджень науково-технічного потенціалу й історії науки ім. Г. М. Доброва НАН України» [27]. Наукова новизна результатів дослідження О. Поживілової полягає в тому, що вперше в Україні досліджується формування і діяльність упродовж років незалежності національної системи підготовки і атестації наукових і науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації порівняно з аналогічними системами підготовки науковців у провідних державах Європейського Союзу – Великої Британії, Франції, Німеччині та Італії з урахуванням вимог Болонського процесу [28].

Таким чином у процесі історіографічного дослідження ми виділили п'ять періодів, які безпосередньо або побіжно торкаються проблеми підготовки наукових і науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації в Україні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Звідомлення Всукраїнської Академії наук у Києві за 1923–1927 роки.– К. : Вид-во ВУАН, 1924-1928; Наукові установи та організації УСРР.– Харків : Видання Держ. План. Комісії УСРР.– 1930.
2. Бейлин А. Е. Кадры специалистов в СССР: их формирование и рост / А. Е. Бейлин – М., 1935; Университеты и научные учреждения. – М. : Объединенное научно-техническое общество. – 1936. – 586 с.
3. Покровский М. В. О подготовке новых научных работников / М. В. Покровский // Научный работник. – 1927. – № 3. – С. 44–46; Научно-исследовательские учреждения и научные работники СССР. – М., 1934. – 156 с.
4. Научные кадры и научно-исследовательские учреждения СССР / Ред. О. Ю. Шмидт и В. А. Смулевич. М., 1930.
5. Чавдаров С. Х. Тридцять років радянської школи УРСР / С. Х. Чавдаров // Наукові записки Українського науково-дослідницького інституту педагогіки. – Т. 3. – К., 1949.
6. Кафтанов С. Советская интеллигенция в Великой Отечественной войне / С. Кафтанов – М., 1945.– 124 с. ; Советская интеллигенция и ее задачи в новой пятилетке.– М., 1947. – 63 с.; Десять лет работы высшей школы // Весник высшей школы.– 1948.– № 5. – С. 3–19.
7. Розвиток народної освіти і педагогічної науки в Українській РСР. 1917-1957. – К. : Радянська школа, 1957.– 448 с.
8. Курносів Ю. О. У навчання та праці: Підготовка кадрів інтелігенції в Українській РСР / Ю. О. Курносів, А. Г. Бондар. – АН УРСР. Ін-т історії; Відп. ред. Г. М. Шевчук. – К. : Наук. думка, 1964. – 342 с.
9. Історія Академії наук Української РСР : у 2 частинах. – К. : Голов. ред. Укр. рад. ннц. АН УРСР. – 1967.
10. Розвиток науки в Українській РСР за 40 років. – К., 1957.
11. Галкин К. Т. Высшее образование и подготовка научных кадров в РСРП : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : спец. 13.00.01 «Общая педагогика, теория и история педагогики». – М. : НИИ теории и истории педагогики АПН РСФСР, 1961. – С. 8–9; Галкин К. Т. Высшее образование и подготовка научных кадров в СССР / К. Т. Галкин. – М. : Советская наука, 1958. – 175 с.
12. Интеллигенция Советской Украины: некоторые вопросы историографии и методология исследования / АН УССР. Ин-т истории ; Редкол. : Ю. А. Курносів (отв. ред.) и др. – К. : Наук. думка, 1988. – 187 с. – С. 3–4.
13. Колосова Л. Н. Деятельность Компартии Украины по подготовке и воспитанию научных кадров (1966-1970 гг.) / Днепропетр. горн. ин-т им. Артема. – Днепропетровск, 1988. – 13 с. Рукопись деп. в ИНИОН АН СССР N 35462 от 7.09.88;
14. Кульчицький С. Комунізм в Україні: перше десятиріччя (1919-1921 рр.) / С. Кульчицький. – К. : Основи, 1996.
15. Байдаков В. В. Формування наукових центрів АН УРСР в єдиній системі організації науки / В. В. Байдаков, В. В. Кременицький, А. Є. Склярєнко // Вісник АН УРСР. – 1984. – № 12. – С. 78–81.
16. Добров Г. М. Организация науки / Г. М. Добров, В. І. Клименюк, В. М. Одрин, А. А. Савельєв / Под ред. И. В. Евсеенко-Мисюрєнко. – К., 1970.
17. Добров Г. М. Основные результаты исследования состояния отбора и подготовки научной молодежи в Академии наук УССР: Препр. / Г. М. Добров, Б. А. Малицкий, В. В. Ильиних и др. – АН УССР. Ин-т кибернетики им. В. М. Глушкова,. – К. : Ин-т кибернетики, 1989.

18. Курносів Ю. О. Утворення наукових центрів АН УРСР / Ю. С. Курносів, А. Є. Склярєнко // Український історичний журнал. – 1985. – № 10. – С. 65–75.
19. Добров Г. М., Марущак В. Т., Байдаков В. В. и др. Научные центры Академии наук УССР. – К., 1986.
20. Научные кадры СССР: динамика и структура / под ред. В. Ж. Келле и др. – М. : Мысль, 1991. – 284 с.
21. Липинський В. В. Становлення і розвиток нової системи освіти в УСРР у 20-ті роки : автореф. дис. ... д-ра іст. наук: 07.00.01 / В. В. Липинський ; Харк. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. – Х., 2001. – 39 с.
22. Савенюк Л. А. Становление системы научно-исследовательских учреждений и организаций в области общественных наук в Украинской ССР (1917-1927 гг.) : автореф. дис. ... канд. истор. наук : 07.00.01 / Л. А. Савенюк, Госуд. ун-т им. И. И. Мечникова. – Одесса, 1991. – 22 с. – С. 8.
23. Степашко В. Матрична модель системи управління науково-дослідною роботою вищих навчальних закладів / В. Степашко // Шлях освіти. – 2007. – № 1(43). – С. 24–28.
24. Астахова Е. В. Кадровый корпус высшей школы Украины: метаморфозы развития: Монография / Е. В. Астахова ; Нар. укр. академия [Каф. истории Украины]. – Х. : Изд-во НУА, 2006. – 187 с. ; Васянович Г. Науково-педагогічна еліта України: реальність і перспективи / Г. Васянович // Пробл. та перспективи формування нац. гуманіт.-техн. Еліти : [зб. наук. пр.] / Нац. техн. ун-т «ХПІ». – Х., 2004. – Вип. 5. – С. 159–166 ; Жовта І. Якість науково-педагогічних кадрів вищої школи України / Ірина Жовта // Вища шк. – 2003. – № 4/5. – С. 22–30; Ільющо Р. І. Підготовка научних кадрів вищої кваліфікації / Р. І. Ільющо // Проблеми науки, освіти та управління : [зб. наук. пр.] / Харк. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. – Х., 2003. – Вип. 4. – С. 56–57 ; Литвинюк О. І. Наукові кадри: конкурентоспроможна якість, а не процес і форма / О. І. Литвинюк // Бюл. ВАК України. – 2004. – № 2. – С. 4–9; Попович О. С. Проблеми вдосконалення правового забезпечення підготовки та атестації наукових кадрів вищої кваліфікації в Україні / О. С. Попович, Л. С. Лобанова // Наука та наукознавство. – 2004. – № 1. – С. 44–50.
25. Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна за 200 років / В. С. Бакіров, В. М. Духопельников, Б. П. Зайцев та ін. ; Худож.-оформлювач І. В. Осипов. – Харків : Фоліо, 2004. – 750 с.
26. Сергієнко В. І. Атестація наукових кадрів вищої кваліфікації в Україні: проблеми і рішення. / В. І. Сергієнко, І. Б. Жилиєв, В. І. Торкатюк – Харків : ХНАМГ, 2006. – С. 9.
27. Лобанова Л. Архітектура наукових ступенів: міжнародна практика і вітчизняні традиції / Л. Лобанова // Вісник НАН України, 2009. – № 1. – С. 42–55.
28. Поживілова О. В. Розвиток систем підготовки наукових і науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації в європейському регіоні та Україні (1990-2005 рр.) : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / О. В. Поживілова ; АПН України ; Інститут вищої освіти. – К., 2006. – 181 с.

Рецензенти: д.пед.н., професор Мещанінов О. П. ;
к.пед.н., доцент Клименюк Н. В.

© Регейло І. Ю., 2011

Стаття надійшла до редколегії 10.03.2011 р.